

Fytoremediace IV.

Petr Soudek

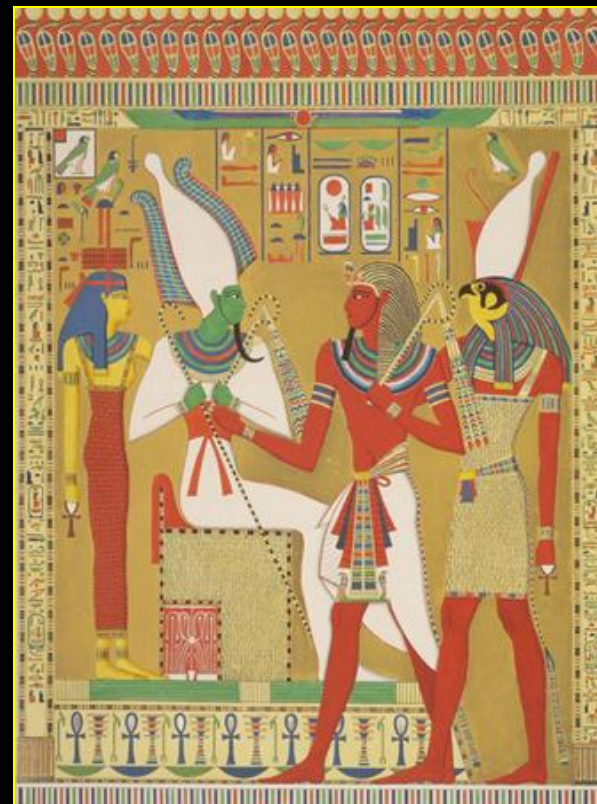
Laboratoř rostlinných biotechnologií
Ústav experimentální botaniky AV ČR, v.v.i.

TĚŽKÉ KOVY

HISTORIE TĚŽKÝCH KOVŮ

- Použití těžkých kovů už v dávné historii
- Olovo používáno už okolo 2000 let př.n.l.
- Arsen ve starověkém Egyptě jako aditivum do barev
- 1500 let př.n.l. – Ebersův papyrus – zmínka o jedech
- Jiné kovy objeveny teprve nedávno

TOXICITA TĚŽKÝCH KOVŮ

- Zažívací potíže, dermatitidy, změny v krevním obraze, poškození důležitých orgánů (mozek, játra, ledviny)
- Biologický poločas
- V buňce ovlivněny biochemické procesy a poškozeny organely a buněčné membrány
- Toxický efekt dán výsledkem interakce mezi volným iontem a cílovým místem
- Chemická forma iontu, oxidační stav kovu nebo jeho ligandovou vazbou
- Vazba na buněčné membrány – transportní procesy, blokace přísunu živin
- Silná afinita na síru, atak **SH, COOH a NH₂** skupin, k fosfátům
- Organokovové sloučeniny obvykle mnohem toxičtější, jsou lipofilní
- Akutní otravy většinou profesní
- Chronické otravy – karcinogenita, mutagenita, embryotoxicita

TOXICITA PRO ČLOVĚKA

- příznaky deficitu - anémie, hubnutí, únavnost, nechutenství, zpomalení růstu
- polycytémie, hyperplázie štítnice, městnavé srdeční selhání

- Hromadí se v játrech a kostní dřeni
- Poškození jater, ledvin a krvácení do zažívacího traktu
- **Wilsonova nemoc** – chronická akumulace v játrech, ledvinách, mozku a oční rohovce
- **Mankesova choroba** – u dětí < 3 roky, poškození nervového systému, následná fyzická a duševní retardace

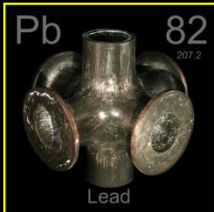

- Cr(III) – esenciální, Cr(VI) – toxický
- Karcinogenní (rakovina plic) a mutagenní
- Poškození jater a ledvin, vnitřní krvácení, alergické reakce

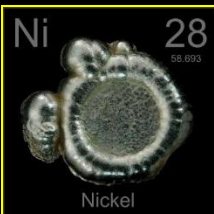

- vliv na vývoj CNS, pohlavních orgánů a kostí
- chronická otrava po několikaměsíční (několikaleté) inhalaci aerosolů
  1. fáze - bez charakteristických symptomů
  2. fáze - psychosomatické symptomy, dysartrie, somnolence, nekontrolovatelný smích, impulsivnost, bolesti hlavy
  3. fáze - akutní psychóza maniakálního či depresivního typu, Parkinsonova nemoc
- po inhalaci aerosolů a jemného prachu s vysokým obsahem Mn „**Horečka slévačů**“

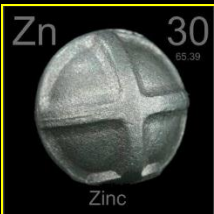
TOXICITA PRO ČLOVĚKA

- 90 % v kostech – ovlivnění krvetvorby
- Poškození jater, ledvin a reprodukčního systému
- Působení na nervový systém zejména u dětí – mentální retardace
- Karcinogenní
- Nebezpečí pro těhotné ženy – přestup přes placentu
- Vstup požitím a inhalací (60 a 30 %)

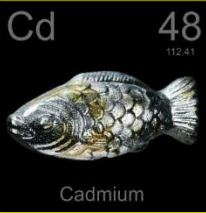
- Prach – rakovina plic, nosní a krční sliznice
- Mutagenita prokázána pouze u zvířat
- Pokožka – dermatitidy, chronické ekzémy
- Chronické otravy – poškození srdečního svalu, ledvin a centrálního nervového systému
- Ženy citlivější než muži

- Esenciální prvek, nedostatek zinku způsobuje poruchy při dospívání u chlapců
- Nízká koncentrace – dermatitidy, neuropsychické abnormality, poškození imunitního systému
- Vysoké koncentrace - zdravotní problémy
- **Horečka z kovů** (inhalace par ZnO) – bolesti hlavy, únava, kašel, vysoké teploty, dehydratace pocením, bílkoviny v moči
- Rozpustné sloučeniny – místní leptavé účinky, žaludeční potíže, zvracení, průjemy

TOXICITA PRO ČLOVĚKA

- Může nahrazovat zinek v biochemických strukturách – inaktivace
- Vysoký krevní tlak, poškození ledvin, reprodukčních orgánů, destrukce červených krvinek, rakovina plic
- Křehnutí kostí – zborcení skeletu
- U zvířat teratogenní účinky

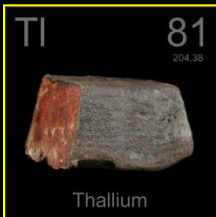

- Součást metaloenzymů, antioxidační účinky
- Přítomnost snižuje toxicitu Cd, Hg, methylrtuti, Tl, Ag
- Vyšší dávky toxické – zejména zvířata (skot)
- Dermatitidy, poškození nehtů a zubů, vypadávání vlasů, zasažení nervového systému
- U skotu – cirhóza jater, malformace kopyt, vypadávání srsti, úbytek váhy, ztráta orientace, slepota mladých jedinců

- Toxické s vysokou schopností kumulace, ukládání v játrech, ledvinách, vlasech, nehtech a kůži, napadá nervový systém
- Prostup přes placentu – teratogenní poškození plodu
- Protoplazmatický a kapilární jed
- Anorganický toxičtější než organický, As(III) toxičtější než As(V)
- Akutní otrava – bolest hlavy, závratě, zažívací potíže, selhání krevního oběhu a smrt
- Chronická otrava – zánět kůže, zažívací potíže, aplastická anémie, poškození nervového systému, rakovina kůže a plic, mutagenní a teratogenní účinky

TOXICITA PRO ČLOVĚKA

- cílovými orgány zejména nervová soustava, GI a kůže
- Akutní otrava - vnitřní krvácení, bolestivá neuropatie (chodidla, dlaně), dále extrémní slabost, halucinace, ataxie, křeče, koma, dvojité vidění, abnormální vnímání barev a intenzity obrazu, vypadávání vlasů, vyrážky, „Mees lines“
- Chronická otrava - silný depilační účinek, vypadávání vlasů začíná 10 dní po expozici, kompletní ztráta vlasů do 1 měsíce, poruchy spánku, únavnost, slabost

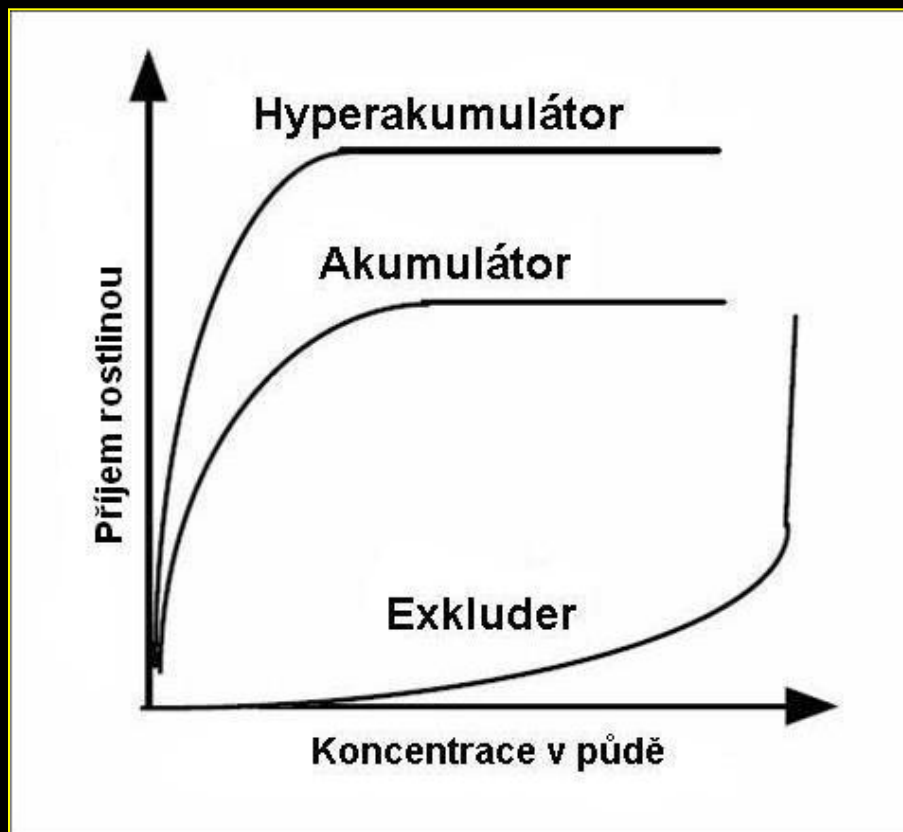
- Methylrtuť – nejtoxičtější – prostupuje plodovou placentu a hematoencefalickou bariéru, embryotoxická a mutagenní látka, poškození plodu nebo spontánní potrat
- Vysoká afinita k síře – vazba na SH skupinu v bílkovinách
- Vazba na albumin a hemoglobin – poškození krevních buněk
- Vazba na membránu – inhibice transportu živin
- Mírné expozice – poškození centrálního nervového systému – únava, nespavost, podrážděnost, poruchy jemné motoriky
- Silné expozice – poškození plic a smrt
- **Růžová nemoc** - hypersekrece potních žláz, světloplachost, horečka, charakteristicky zbarvená vyrážka, otoky prstů, zduření mízních a slezinných uzlin, rohovatění a odlupování pokožky u dětí

HYPERAKUMULACE

TYPY ROSTLIN

- **Exkludery** - rostliny udržující kovy ve svém kořenovém systému, do nadzemních částí je téměř netransportují (především jednoděložné rostliny - např. kostřava, čirok dvoubarevný)
- **Indikátory (akumulátory)** - obsah kovů ekvivalentní k obsahu kovů v půdě (např. většina zemědělských plodin – pšenice, oves, kukuřice)
- **Hyperakumulátory** - rostliny koncentrující v nadzemních částech množství kovu, které vysoce převyšuje obsah kovů v půdě a v neakumulujících rostlinách bez negativního vlivu na jejich růst a vývoj.

HYPERAKUMULÁTORY

- První hyperakumulátor byl nalezen v roce 1948 Minguzzim and Vergnanem a jednalo se o hyperakumulátor niklu *Alyssum bertolonii*.
- *Alyssum murale* – druhá „niklová“ rostlina byla objevena ruským vědcem Doksopulem v roce 1961.
- V roce 1977 Brooks a kolektiv použili poprvé termín „hyperakumulátor“.
- Do roku 2005 bylo známo 450 hyperakumulujících rostlinných druhů.

Důvody hyperakumulace (Boyd a Martens, 2007)

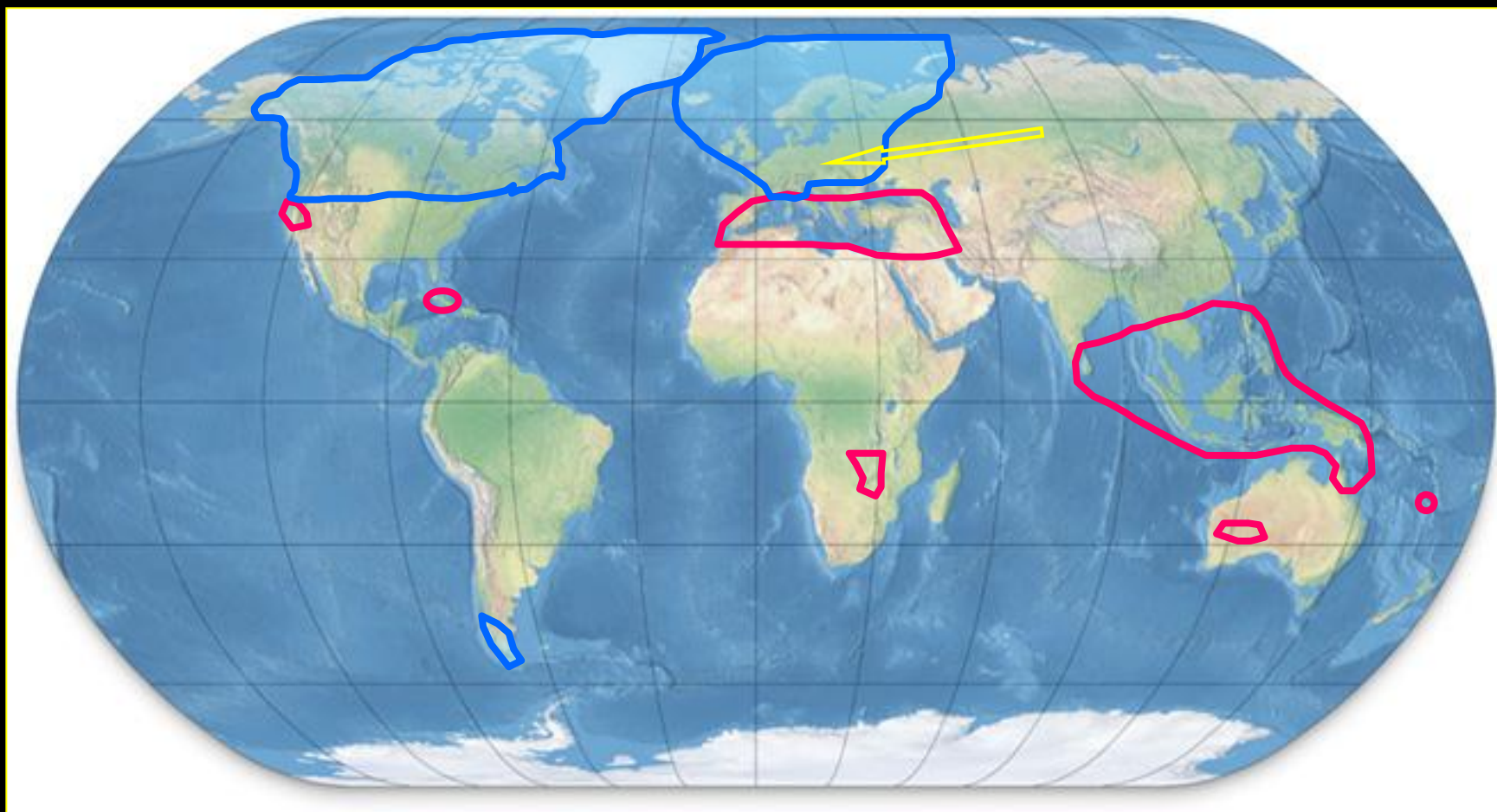
1. dávná náhodná mutace
2. vyšší stupeň tolerance rostlin vůči těžkým kovům
3. snížení osmotického vysoušení
4. obrana vůči přirozeným nepřítelům
5. kompetice s jinými rostlinami

HYPERAKUMULÁTORY

Prvek	Nízká		Normální	Vysoká	Hyperakumulátory
Mn	5	20	400	2000	10000 – 50000
Zn	5	20	400	2000	10000 – 50000
Cd	0.03	0.1	3	20	100 – 3000
Pb	0.01	0.1	5	100	1000 – 8000
Ni	0.2	1	10	100	1000 – 40000
Co	0.05	0.2	5	50	1000 – 10000
Cr	0.05	0.2	5	50	1000 – 2500
Cu	1	5	25	100	1000 – 12500
Se	0.01	0.1	1	10	100 - 6000

Všechna čísla jsou v $\mu\text{g/g}$ DW rostliných listů

ROZŠÍŘENÍ NI HYPERAKUMULÁTORŮ

NIKL

- 290 rostlinných druhů
- Brassicaceae, Cunoniaceae, Euphorbiaceae, Violaceae, Flacourtiaceae
- *Psychotria douarrei* – 47500 $\mu\text{g/g}$ DW (nejlepší hyperakumulátor)
- Endemická flóra z Nové Kaledonie (okolo 50 druhů)
- *Sebertia acuminata* – 17750 $\mu\text{g/g}$ DW (modrozelený latex obsahuje nikel v množství 11200 $\mu\text{g/g}$ FW)

Sebertia acuminata

© Bernard Suprin

Homalium austrocaledonicum

© Daniel & Marie Perceart

KOBALT A MĚĎ

KOBALT

- 26 rostlinných druhů
- Lamiaceae, Scrophulariaceae
- *Crotalaria cobalticola* – 3010 $\mu\text{g/g}$ DW (první Co hyperakumulátor)
- *Haumaniastrum robertii* – 10200 $\mu\text{g/g}$ DW (nejvyšší obsah kobaltu, který byl nalezen, „měděná květina“, použitelná pro biogeochemickou prospekci kobaltu)

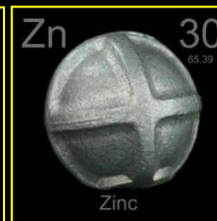
MĚĎ

- 24 rostlinných druhů
- Cyperaceae, Lamiaceae, Poaceae, Scrophulariaceae
- *Ipomoea alpina* – 12300 $\mu\text{g/g}$ DW (nejlepší hyperakumulátor mědi)
- *Aeollanthus biformifolius* – 3920 $\mu\text{g Cu /g DW}$ a také 2820 $\mu\text{g Co /g DW}$

ZINEK, KADMIUM, OLOVO

ZINEK

- 16 rostlinných druhů (10 z 16 jsou rostliny rodu *Thlaspi*)
- **Brassicaceae**, **Violaceae**
- *Thlaspi calaminare* – 39600 $\mu\text{g/g}$ DW (nejlepší hyperakumulátor)
- Kromě *Haumaniastrum katangense* jsou všechny rostlinné druhy z Evropy

KADMIUM

- 1 rostlinný druh
- **Brassicaceae**
- *Thlaspi caerulescens* – 3600 $\mu\text{g/g}$ DW
- Také hyperakumulátor zinku

Thlaspi caerulescens

OLOVO

- 4 rostlinné druhy
- **Plumbaginaceae**, **Caryophyllaceae**, **Brassicaceae**
- *Thlaspi rotundifolium* – 8200 $\mu\text{g/g}$ DW
- *Thlaspi alpestre* – 2740 $\mu\text{g/g}$ DW

MANGAN

- 11 rostlinných druhů
- Všechny druhy z Nové Kaledonie
- Apocynaceae, Cunoniaceae, Proteaceae
- *Macadamia neurophylla* – 51800 $\mu\text{g/g}$ DW (nejlepší hyperakumulátor)

CHROM

- 10 rostlinných druhů
- Scrophulariaceae, Graminae, Poaceae, Fabaceae, Myrtaceae
- **Leptospermum scoparium** – 20000 $\mu\text{g/g}$ DW
- 48 000 $\mu\text{g/g}$ DW v **Sutera fodina**;
- 30 000 $\mu\text{g/g}$ DW v **Dicoma niccolifera**
- Možná kontaminace vzorků sprašemi obsahujícími chrom

ARSEN A SELEN

ARSEN

- 8 rostlinných druhů
- Polypodiaceae, Poaceae, Pinaceae, Campanulaceae, Ericaceae
- *Pteris vitata* – 7526 $\mu\text{g/g}$ DW (nízká koncentrace v kořenech)
- *Pityrogramma calomelanos* – 8350 $\mu\text{g/g}$ DW (vysoká koncentrace v listech, As ve formě arsenitanu)
- Řasy v říční vodě jsou schopny akumulovat od 500 do 1500 $\mu\text{g/g}$ DW

SELEN

- 19 rostlinných druhů
- Asteraceae
- Nalezeny v Severní Americe
- *Astragalus pattersoni* – 2696 $\mu\text{g/g}$ DW (nejlepší hyperakumulátor)
- Hyperakumulátory Se byly nalezeny na pastvinách kde byly nemocné krávy
- Rostliny využitelné pro prospekci uranu (karnotit obsahuje selen)

THALLIUM A URAN

THALIUM

- 1 rostlinný druh
- Brassicaceae
- *Iberis intermedia* – 2132 $\mu\text{g/g}$ DW
- Roste na hlušině po dolování olova

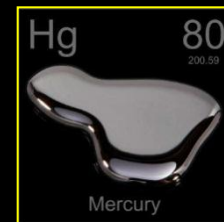
URAN

- *Helianthus annuus* – potencialní hyperakumulátor uranu (dosud není potvrzeno)

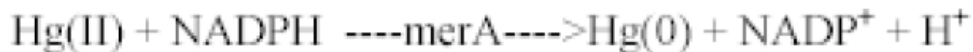
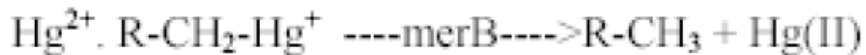

RTUŤ

Biomanipulace rostlin:

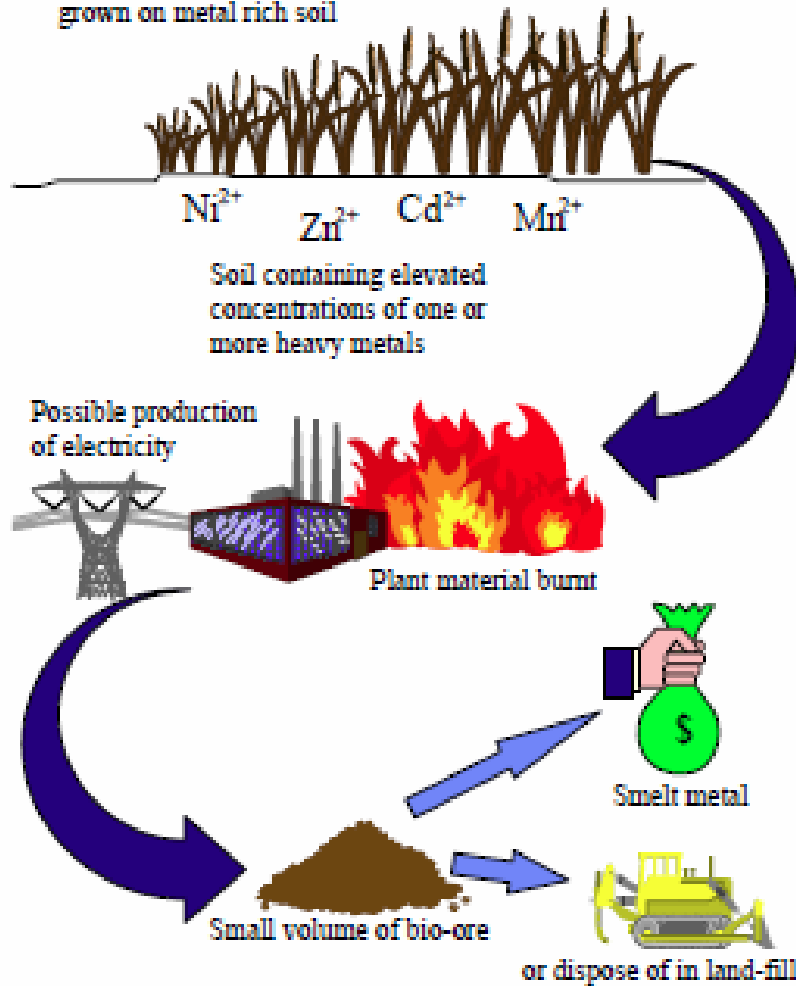
- transformace rostlin bakteriálními geny
  - ✓ **MerA** – Hg²⁺ reduktáza
  - ✓ **MerB** – lyáza
- úspěšně u *Arabidopsis thaliana*, *Brassica*, *Nicotiana tabacum*, *Liriodendron tulipifera*
- zkouší se u mokřadních rostlin (*Typha*, divocí příbuzní rýže , *Spartina*)

FYTOMINING

THE PHYTOEXTRACTION OPERATION

Hyperaccumulator
grown on metal rich soil

Berkheya coddii

ZLATO A STŘÍBRO

Amanita strobiliformis

1253 $\mu\text{g/g}$

Equisetum palustre

12,2 $\mu\text{g/g}$

REÁLNOST VYUŽITÍ FYTOMININGU

	Hyperakumulátor (μg/g)	Biomasa (t/ha) pro zisk 500\$/ha	Biomasa (t/ha)
Au	1	37	1,46 (<i>Equisetum palustre</i> 12,2 μg/g)
Ag	100	27	
Co	1000	10,4	4 (<i>Haumaniastrum robertii</i> 10200 μg/g)
Tl	1000	33,3	8 (<i>Iberis intermedia</i> 2132 μg/g)
Ni	1000	66,8	22 (<i>Berkheya coddii</i> 11600 μg/g)
Sn	1000	80,6	
Cd	100	1330	4 (<i>Thlaspi caerulescens</i> 3600 μg/g)
Cu	1000	255	5 (<i>Haumaniastrum katangense</i> 8356 μg/g)
Mn	10000	29,3	30 (<i>Macadamia neurophylla</i> 51800 μg/g)
Zn	10000	49,6	4 (<i>Thlaspi calaminare</i> 39600 μg/g)
Pb	1000	612	2,6 (<i>Thlaspi rotundifolium</i> 8200 μg/g)

TOXICITA TĚŽKÝCH KOVŮ

HLAVNÍ PŘÍČINY TOXICITY TĚŽKÝCH KOVŮ

- ❖ Vazba na proteiny a jejich následná inaktivace
- ❖ Neřízené redoxní reakce a tvorba volných radikálů
- ❖ Vytěsňování aktivujících iontů (např. Zn – Mg v RuBisCo)
- ❖ Inhibice transportu vody (akvaporínů – Hg, Zn)
- ❖ Kompetice s jinými kationty při vazbě na buněčnou stěnu
- ❖ Zpomalení růstu kořenů → nedostatečná kapacita pro příjem živin a vody

TOXICITA TĚŽKÝCH KOVŮ

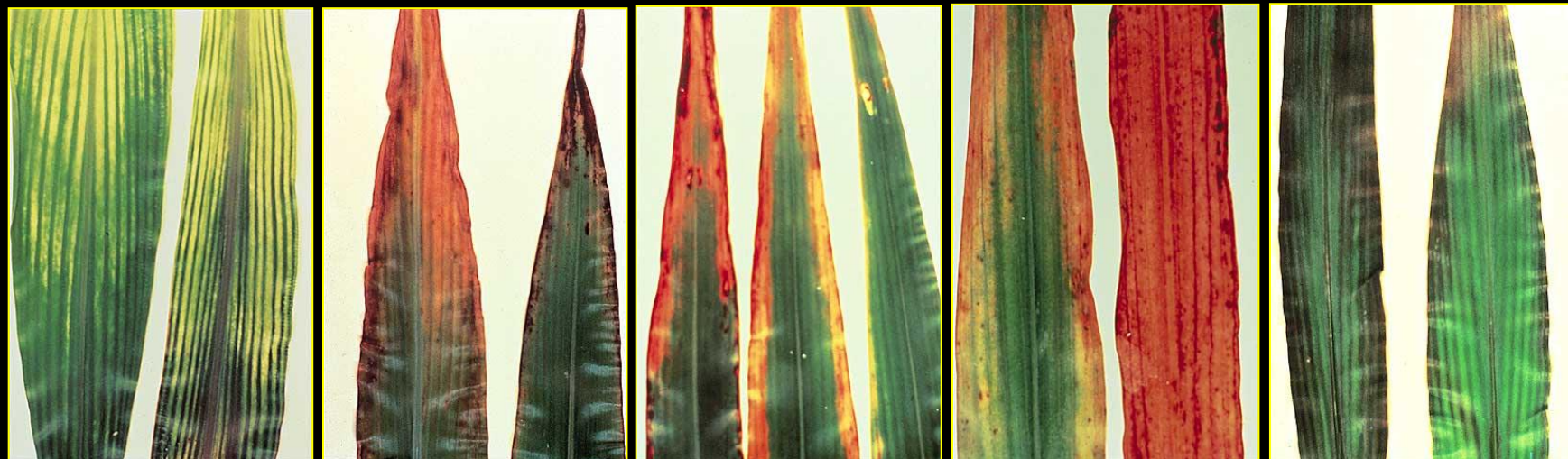
kobalt

chrom

olovo

kadmium

selen

- ✓ **Toxicita chromu** - závisí na stupni oxidace a přístupnosti přijatelných forem Cr, rostliny přijímají Cr^{6+} .
- ✓ **Toxicita kobaltu** - inhibice aktivního transportu iontů, narušení syntézy RNA
- ✓ **Toxicita olova** - dochází k narušení metabolismu vápníku
- ✓ **Toxicita niklu** - např. při aplikaci kalu
- ✓ **Toxicita zinku** - zastavení elongace kořenů, chlorózy listů
- ✓ **Toxicita kadmia** - narušení enzymatické aktivity a syntézy antokyanu, omezený růst, poškození kořenů
- ✓ **Toxicita selenu** - interakce s metabolismem síry (vznik SeCys a SeMet)

ESENCIÁLNÍ TĚŽKÉ KOVY

TĚŽKÉ KOVY ESENCIÁLNÍ

- stimuluje vývoj rostlin a kladně působí na metabolismus cukrů.

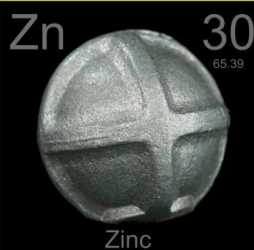

- 50 $\mu\text{g/g}$ SH
- v rostlině v oxidačních stavech II a IV (stabilní) a III (nestabilní)
- účast v oxidoredukčních reakcích v buňce přechody Mn(II) a Mn(III)
- tvorba komplexů MnATP
- příjem jako Mn^{2+} , dostupnost ovlivněna pH a redoxními podmínkami, pohyblivost Mn v rostlině malá

- intenzita příjmu a distribuce v rostlině závislá na druhu
- požadavek především u rostlin se symbiotickou fixací N – projevuje se jako deficiencie N
- esenciální pro mikroorganismy (vit. B12 – kobalamin) – Co(II)
- Některé proteiny obsahující kobalt: methionin syntáza, Ribonukleotidreduktáza (oxidace ribonukleotidu na deoxyribonukleotid), methylmalonyl-koenzym A mutáza (syntéza hemu u bakterie)

TĚŽKÉ KOVY ESENCIÁLNÍ

- obsah v rostlině kolem 20 $\mu\text{g/g}$ SH
- deficience při obsahu méně než 15-20 $\mu\text{g/g}$ SH, nad 200-300 $\mu\text{g/g}$ SH toxicita
- přijímán přednostně jako Zn^{2+} , při vyšším pH i jako ZnOH^-
- v biologických systémech pouze jako Zn(II)
- dobrá pohyblivost v rostlině, i ve floému, v semenech ve formě fytátů

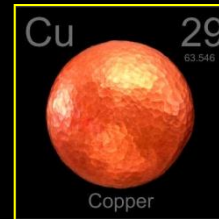

- v malých dávkách stimuluje růst rostlin, ve vysokých působí toxicky.
- zvýšení antioxidační kapacity rostliny a schopnosti tolerovat UV stres

- 6 $\mu\text{g/g}$ SH
- účast v oxidoredukčních reakcích v buňce přechody Cu(II) a Cu(I)
- příjem jako Cu^{2+} , dostupnost většinou nízká – tvorba komplexů
- pohyblivost Cu v rostlině malá, většina lokalizována v kořenech

MĚĎ

Měď v rostlině:

- význam v oxido-redukčních reakcích
- 3 skupiny enzymů obsahujících měď:
  - **modré proteiny** – nemají oxidázovou aktivitu, účast v přenosu e^- (např. plastocyanin)
  - **nemodré proteiny** – peroxidázy, oxidují mono- a difenoly
  - **proteiny obsahující více atomů mědi** – oxidázy (např. askorbát oxidáza nebo difenoloxidáza)

Některé proteiny obsahující měď:

CuSOD

Askorbát oxidáza – oxidace askorbátu na dehydroaskorbát

Diaminoxidáza – degradace putrescinu a spermidinu

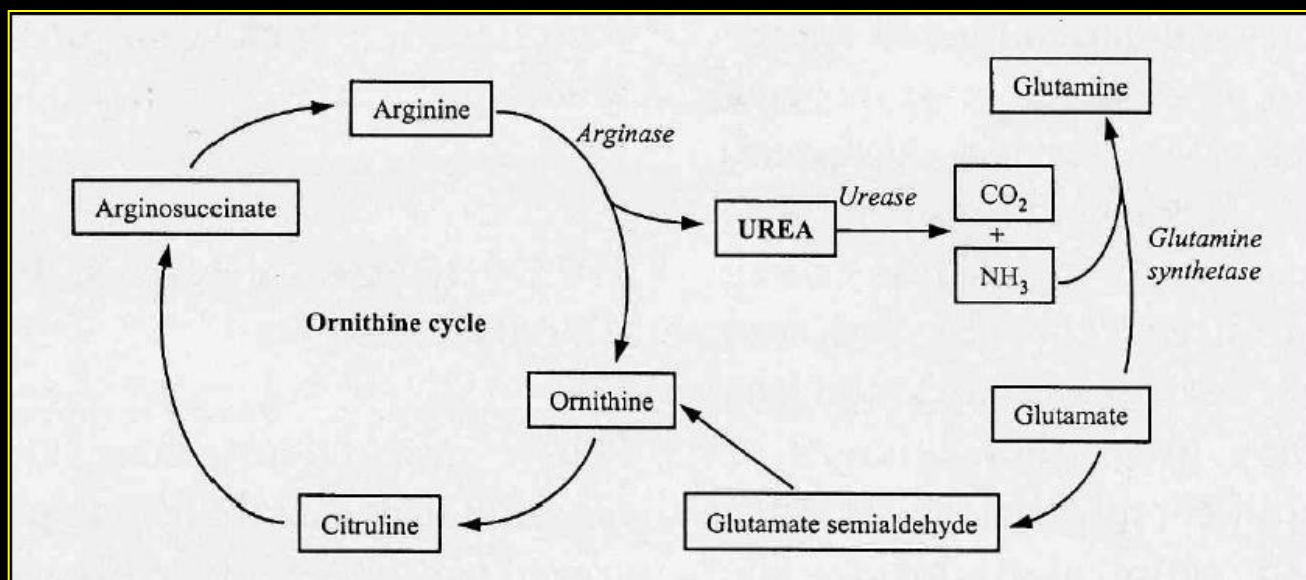
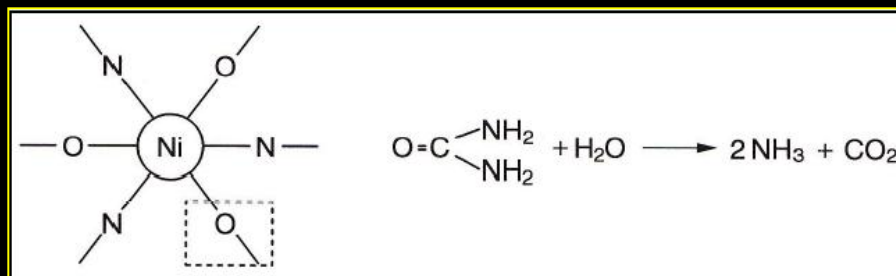
Fenoloxidázy – v buněčné stěně, syntéza ligninu

NIKL

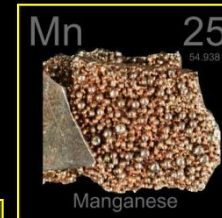
Nikl v rostlině:

- Ni je součástí řady enzymů (většina bakteriálních)
- u rostlin jediný známý enzym – **ureáza**
- hexamerní enzym, každá podjednotka 2 atomy Ni
- štěpení močoviny

MANGAN

Mangan v rostlině:

- význam v oxido-redukčních reakcích
  - přímá součást některých enzymů:
SOD

V rostlině je přítomno několik isoformů SOD:

FeSOD – dominantní chloroplastová forma

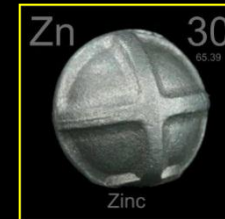
CuZnSOD – chloroplastová, cytoplasmatická i mitochondriální

MnSOD – v mitochondriích a peroxisomech

komplex vyvíjející kyslík

- aktivace enzymů
  - specifická:
    - malátdehydrogenáza
    - isocitrátdehydrogenáza
    - PEPkarboxykináza (pochvy cévních svazků)
  - méně specifická (aktivace i Mg^{2+})

ZINEK

Zinek v rostlině:

- ✓ tvorba komplexů s N-, O- a S- ligandy
- ✓ strukturní i katalytická funkce v enzymech (CuZnSOD, fosfolipázy, RNAPolymeráza, alkalická fosfatáza)
- ✓ součást DNA vazebných proteinů – transkripční faktory
- ✓ aktivace nebo modulace aktivity enzymů
  - např. pyrofosfatáza na tonoplastu (převládá Mg^{2+} dependentní forma) význam v syntéze proteinů
  - integrita ribosomů
  - při deficienci akumulace AK
- ✓ význam v metabolismu sacharidů
  - karboanhydráza, fruktoza-1,6-bisfosfatáza nebo aldoláza
- ✓ udržování integrity plasmalemy
  - komplexy s fosfátovými a SH skupinami fosfolipidů a membránových proteinů

DEFICIENCE

Deficience kobaltu

Deficience mědi

Deficience manganu

DEFICIENCE

Deficience zinku

Deficience Mo - květák

Deficience Fe - broskvoň

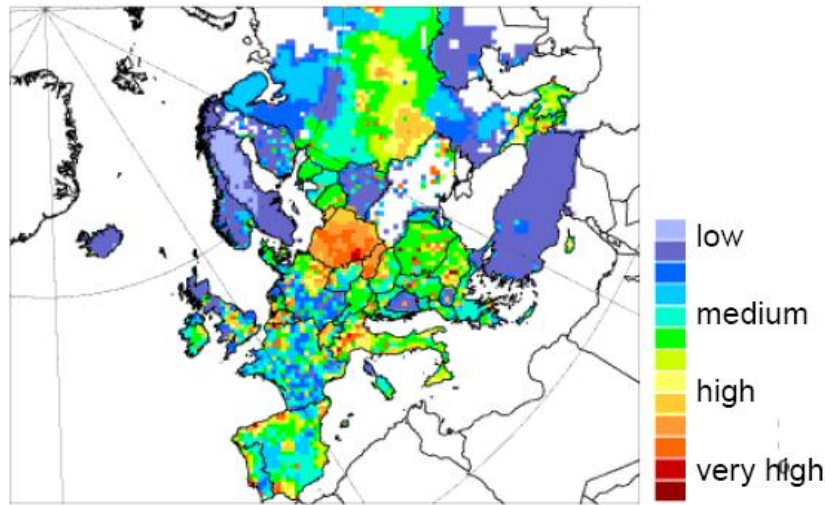

KONTAMINACE

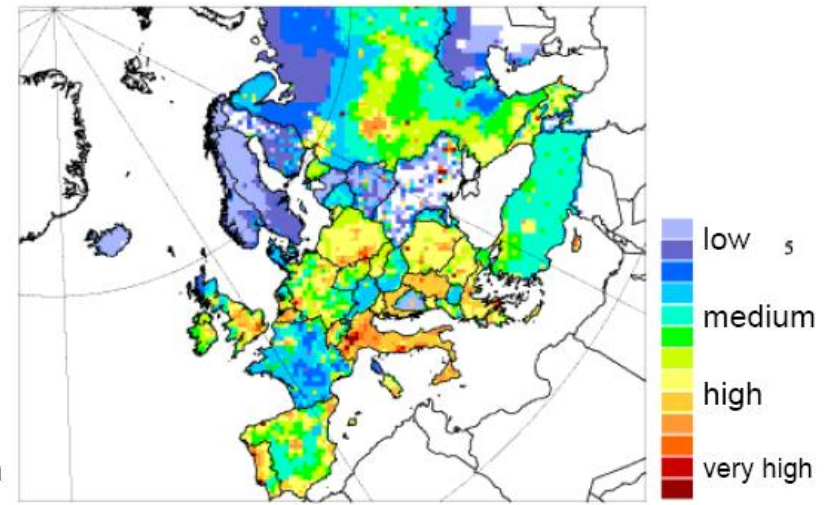

ROZŠÍŘENÍ KONTAMINACE TĚŽKÝMI KOVY

Cadmium

Lead

Ajka, Maďarsko

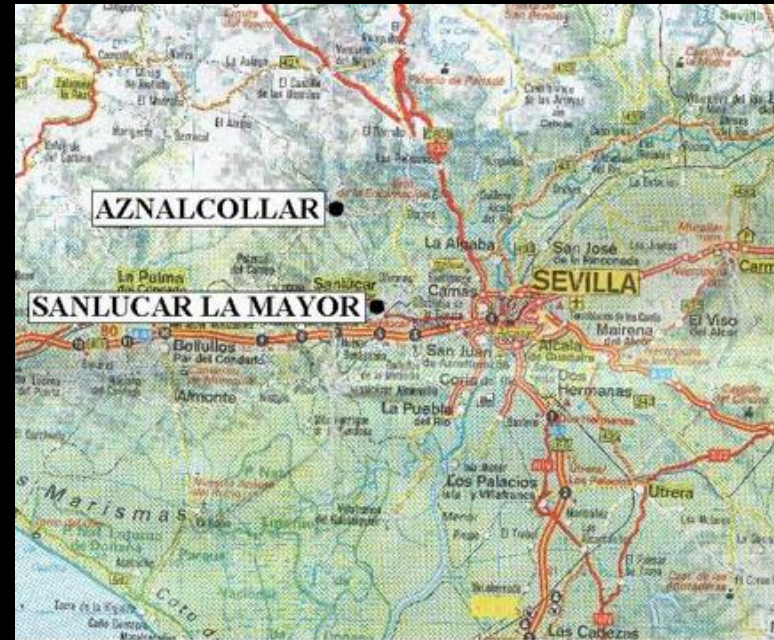
4. říjen 2010
Protržení hráze hliníkárny

Aznacollar, Španělsko

25 April 1998
Zinkový důl

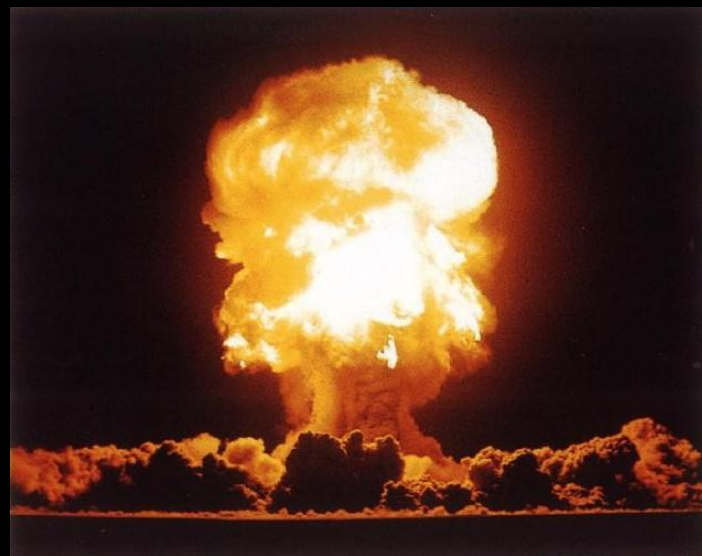

RADIONUKLIDY

HISTORIE RADIONUKLIDŮ

- 1896 - **Henri Becquerel**
uranová ruda vyzařuje neviditelné záření
→ **RADIOAKTIVITA**.
- 1900 - 1903 - **E. Rutherford, F. Soddy a W. Ramsay** - prokázali, že jaderné záření vzniká při samovolném rozpadu jader atomů radioaktivních prvků na jádra atomů jiných prvků.
- 1934 - **Marie a Pierre Curieovi**
objev jaderných reakcí, při nichž vznikal umělý, v přírodě se nevyskytující radioaktivní izotop - **radioizotop**.
- K objevu štěpných reakcí vedly práce **E. Fermiho**.
štěpení jader provázelo uvolnění velkého množství energie.
- 1939 - **A. Einstein** referoval prezidentu USA o možném vývoji atomové bomby.
- 1942 - ustavení projektu Manhattan
- 16. července 1945 vyzkoušeli nukleární zbraň američtí vědci na poušti White Sands poblíž města Alamogordo v Novém Mexiku
- 6. a 9. srpna 1945 - svržena atomová bomba na japonská města Hirošima a Nagasaki
- 2. 12. 1942 - **E. Fermi** spustil první atomový reaktor na chicagské univerzitě
- 1948 - **F. Joliot-Curie** postavil v Paříži první jaderný reaktor v Evropě

RADIONUKLIDY

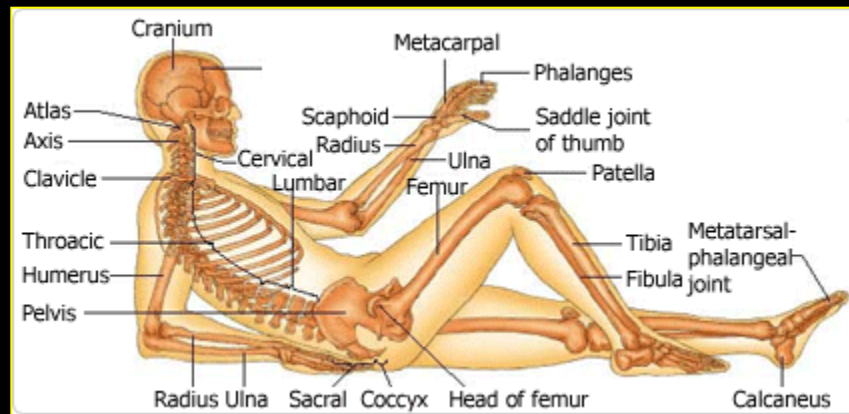
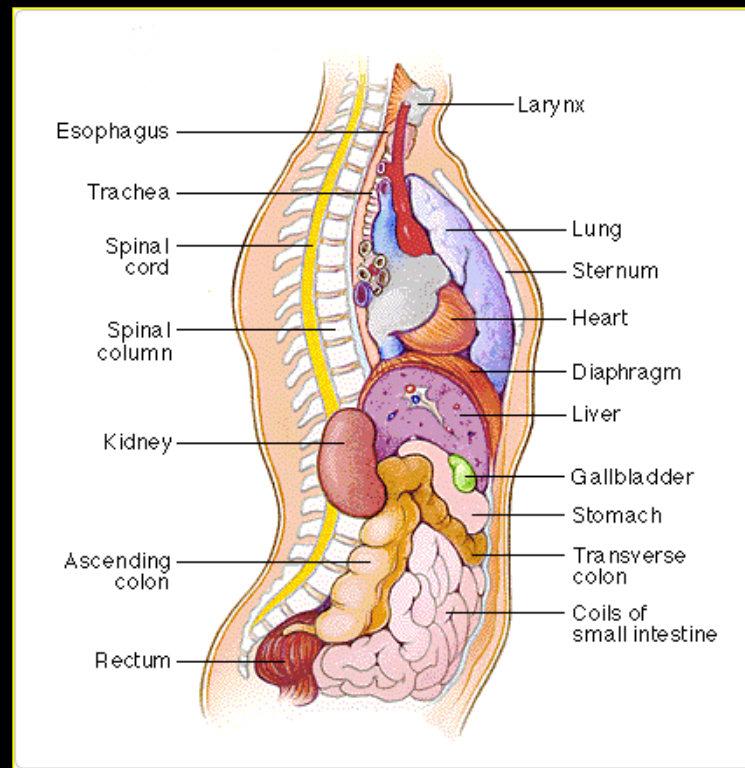
Průměrné pozadí je okolo 0.05 Bq/g DW

Desetkrát vyšší aktivity než pozadí

	Specifická aktivita [Ci/g]	Množství radionuklidu
^{60}Co	$1.131 \times 10^{+03}$	11.9 fg
^{90}Sr	$1.364 \times 10^{+02}$	99.1 fg
^{125}I	$1.737 \times 10^{+04}$	0.8 fg
^{137}Cs	$8.698 \times 10^{+01}$	0.2 pg
^{226}Ra	9.887×10^{-01}	13.7 pg
^{238}U	3.362×10^{-07}	40.2 μg

VLIV RADIONUKLIDŮ NA ČLOVĚKA

Štítná žláza	^{131}I	beta + gama
Kůže	^{35}S	beta
Plíce	^{222}Ra ^{233}U ^{239}Pu ^{85}Kr	alfa alfa alfa beta + gama
Slezina	^{210}Po	
Ledviny	^{106}Ru	beta + gama
Játra	^{60}Co	beta + gama
Svaly	^{42}K ^{137}Cs	beta + gama beta + gama
Vaječníky	^{131}I ^{60}Co ^{85}Kr ^{106}Ru ^{65}Zn ^{140}Ba ^{137}Cs ^{239}Pu	beta + gama beta + gama gama gama gama gama gama alfa
Kosti	^{226}Ra ^{65}Zn ^{90}Sr ^{90}Y ^{147}Pm ^{140}Ba ^{234}Th ^{32}P ^{14}C	alfa beta + gama beta beta beta beta + gama beta beta beta

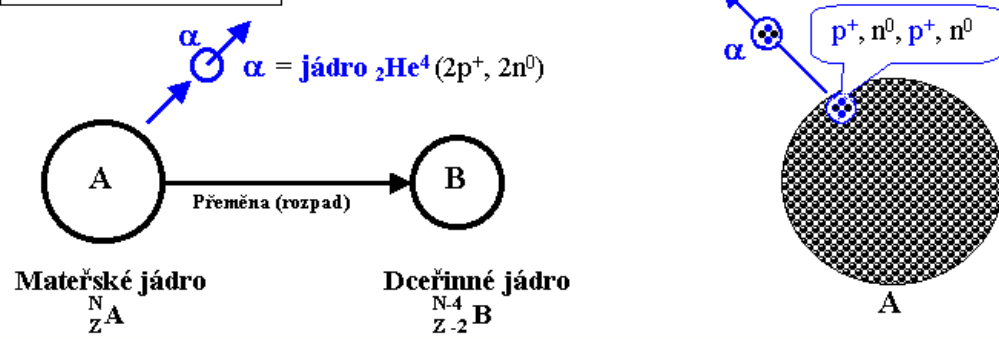
NEMOCI Z OZÁŘENÍ

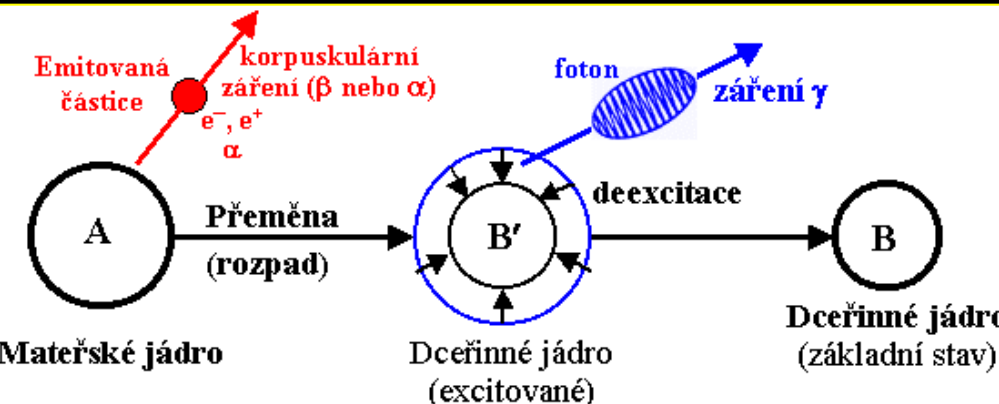
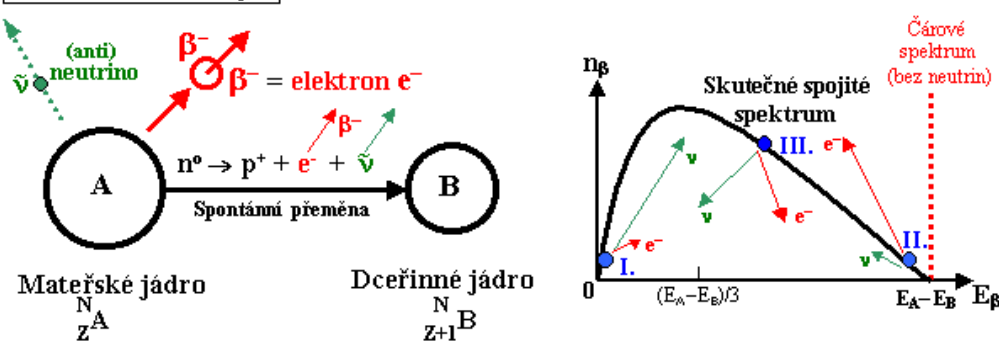
Ozáření u postižených způsobuje obvykle ztrátu ochlupení, pocení, ztrátu chuti, vředy, vzestup tělesné teploty, selhávání krevního oběhu, ledvinové selhávání, radiační popálení kůže (zčernání kůže) a poškození zraku. Nejcitlivější jsou na záření buňky kostní dřeně, buňky střeva, buňky zárodečných žláz a buňky kožní. Naopak odolné proti záření jsou buňky nervové, svalové, kostní a pojivové.

RADIOAKTIVNÍ ZÁŘENÍ

Radioaktivita α

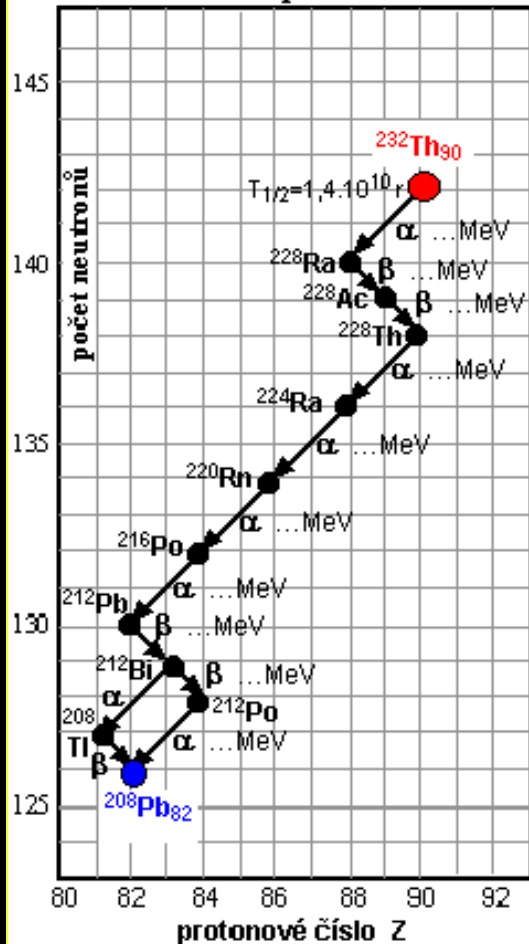

Radioaktivita β^-

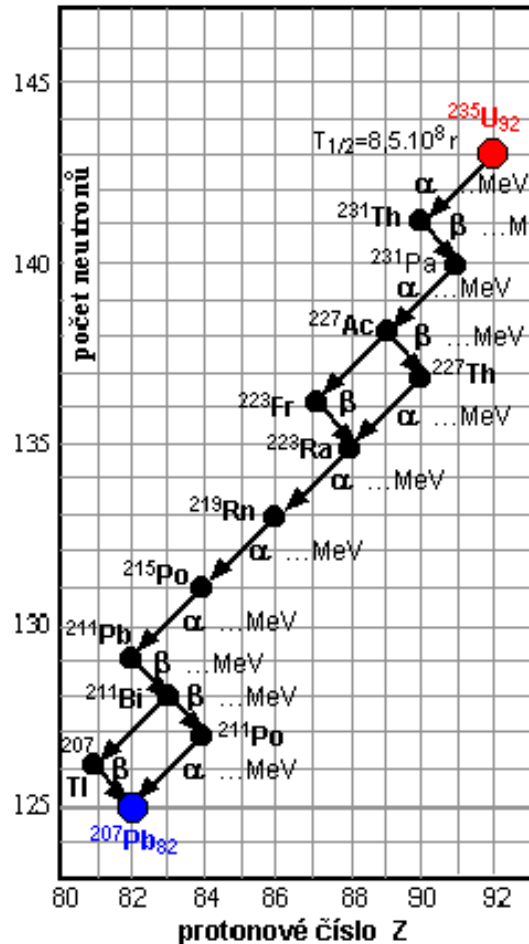

ROZPADOVÉ ŘADY

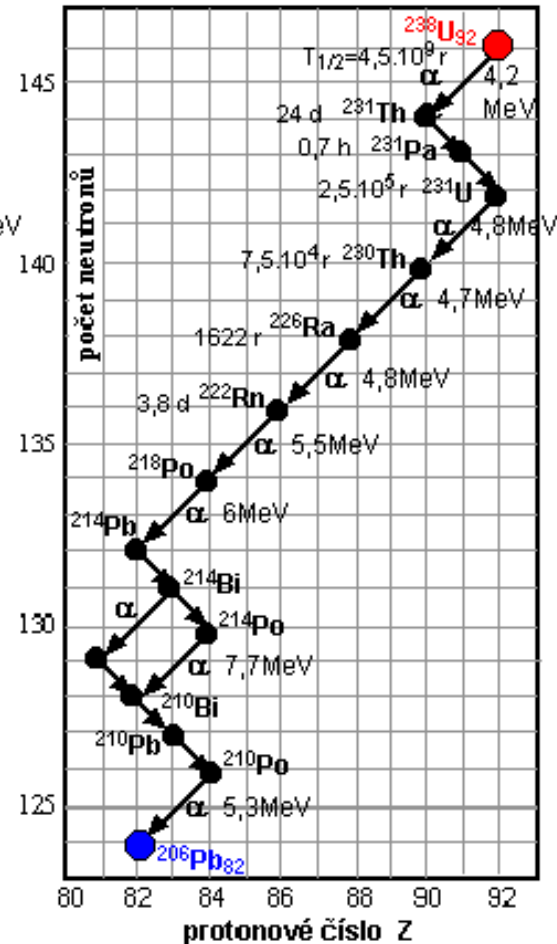
Thoriová rozpadová řada

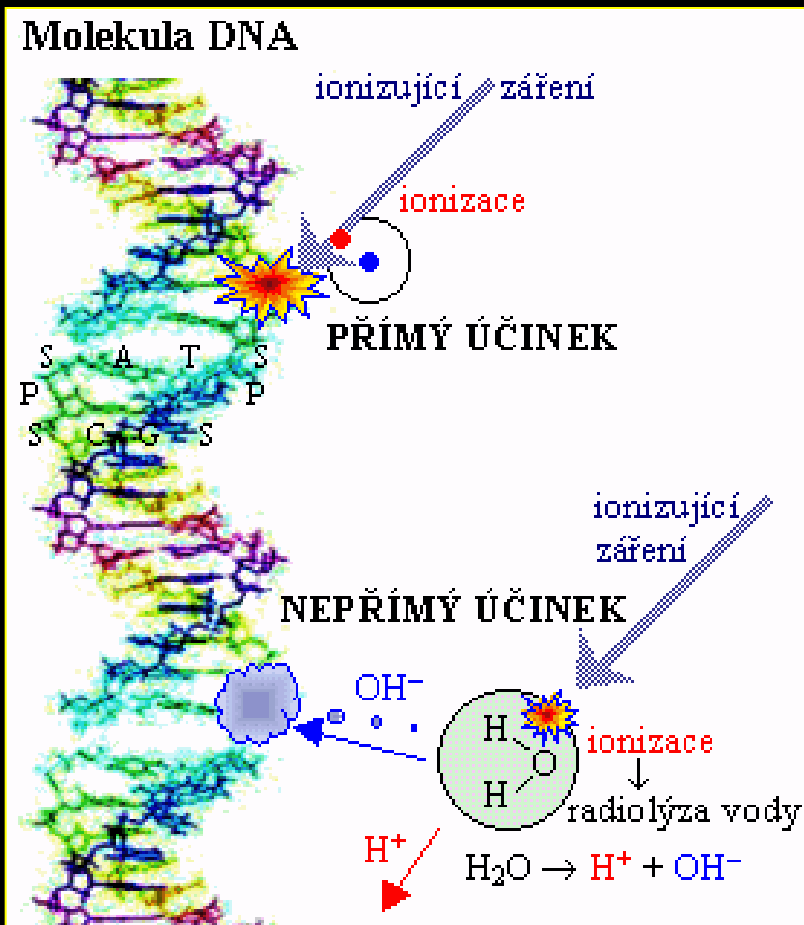
Uranová řada ^{235}U

Uranová řada ^{238}U

ÚČINKY ZÁŘENÍ

Stochastické účinky

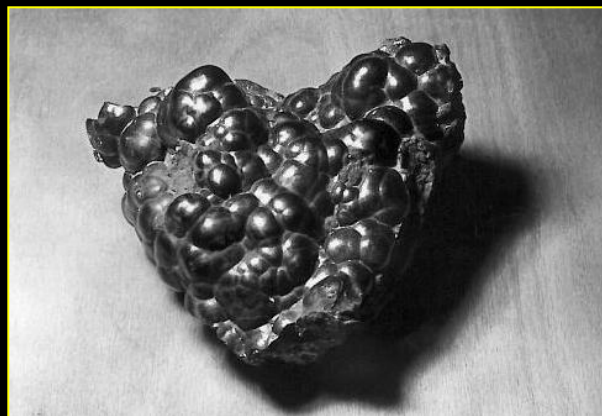
Pokud dávka záření není velká, s naprostou většinou poškození biologicky aktivních látek se organismus úspěšně vyrovná svými reparačními mechanismy. I při malých dávkách *) však existuje určitá pravděpodobnost, že některá poškození se opravit nepodaří (resp. při opravě dojde k "chybě"), mutované buňky se dále dělí a vzniknou pozdní trvalé následky genetického nebo nádorového charakteru. Jelikož takové následky jsou zcela náhodné, individuální a nepředvídatelné, nazývají se **účinky stochastické**. Mají pravděpodobnostní charakter - u jedinců z ozářeného souboru osob se poškození či onemocnění vyskytují **náhodně** s určitou pravděpodobností, která roste s dávkou.

Deterministické účinky

Při vysokých dávkách záření je počet poškozených molekul biologicky aktivních látek již natolik vysoký, že organismus není schopen je zcela opravit – **část buněk hyne**, vzniká **nemoc z ozáření**. Poškození tkáně je zde přímo úměrné obdržené dávce záření, není již náhodné, je naopak **předvídatelné** – hovoříme o **účincích deterministických**

JADERNÝ MATERIÁL

VYUŽITÍ A UVOLNĚNÍ DO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

- malá množství uranu se nacházejí všude
- používán jako barvivo skla, při tónování fotografií
- v současnosti jaderné palivo, produkce plutonia, jaderné zbraně, střely s obohaceným uranem
- mobilita silně závislá na chemické formě, obecně velmi mobilní

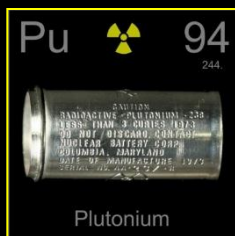

- použití v žárovém tělísku používaném v Auerových plynových lampách (bavlněná punčoška napuštěná směsí 99% ThO₂ a 1% CeO₂)
- legování hořčíku, povrchová ochrana wolframového drátu, přísadka do skla v přesných optikách, přísadka do keramiky zvyšující tepelnou odolnost
- také jako palivo v jaderných reaktorech
- není hlavním kontaminantem spodních vod
- koncentrace v rostlinách okolo 0,42 % koncentrace v půdě
- nejsou data o biokoncentraci v potravním řetězci

- ²³⁸Pu užíváno v radiotermálních článkách vesmírných sond
- 80 % vyrobeného amerického plutonia součástí jaderných zbraňových systémů
- do životního prostředí v průběhu atmosférických testů jaderných zbraní
- havárie výroby plutonia odpovědné za lokální kontaminace
- velmi málo rozpustné, ukládá se v sedimentech

JADERNÝ MATERIÁL

Radioactive Properties of Key Uranium Isotopes and Associated Radionuclides

Isotope	Half-Life	Natural Abundance (%)	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
					Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
U-232	72 yr	0	22	α	5.3	0.017	0.0022
U-233	160,000 yr	0	0.0098	α	4.8	0.0061	0.0013
U-234	240,000 yr	0.0055	0.0063	α	4.8	0.013	0.0017
U-235	700 million yr	0.72	0.0000022	α	4.4	0.049	0.16
Th-231	26 hr		540,000	β	-	0.17	0.026
U-236	23 million yr	0	0.000065	α	4.5	0.011	0.0016
U-238	4.5 billion yr	>99	0.00000034	α	4.2	0.010	0.0014
Th-234	24 days		23,000	β	-	0.060	0.0093
Pa-234m	1.2 min		690 million	β	-	0.82	0.012

Radioactive Properties of Key Thorium Isotopes and Associated Radionuclides

Isotope	Half-Life	Natural Abundance (%)	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
					Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
Th-232	14 billion yr	>99	0.00000011	α	4.0	0.012	0.0013
Th-230	77,000 yr	<<1	0.020	α	4.7	0.015	0.0016
Th-229	7,300 yr	<<1	0.22	α	4.9	0.12	0.096
Ra-225	15 days		40,000	β	-	0.11	0.014
Ac-225	10 days		59,000	α	5.8	0.022	0.018
Fr-221	4.8 min		180 million	α	6.3	0.010	0.031
At-217	0.032 sec		1.6 trillion	α	7.1	<	<
Bi-213	46 min		20 million	α, β	0.13	0.44	0.13
Po-213 (98%)	0.0000042 sec		13,000 trillion	α	8.4	-	-
Tl-209 (2%)	2.2 min		410 million	β	-	0.69	2.0
Pb-209	3.3 hr		4.7 million	β	-	0.20	-

Radioactive Properties of Key Plutonium Isotopes

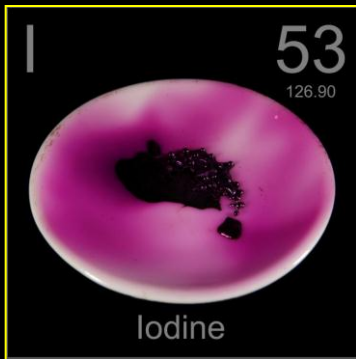
Isotope	Half-Life (yr)	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
				Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
Pu-238	88	17	α	5.5	0.011	0.0018
Pu-239	24,000	0.063	α	5.1	0.0067	<
Pu-240	6,500	0.23	α	5.2	0.011	0.0017
Pu-241	14	100	β	<	0.0052	<
Pu-242	380,000	0.0040	α	4.9	0.0087	0.0014

TOXICITA PRO ČLOVĚKA

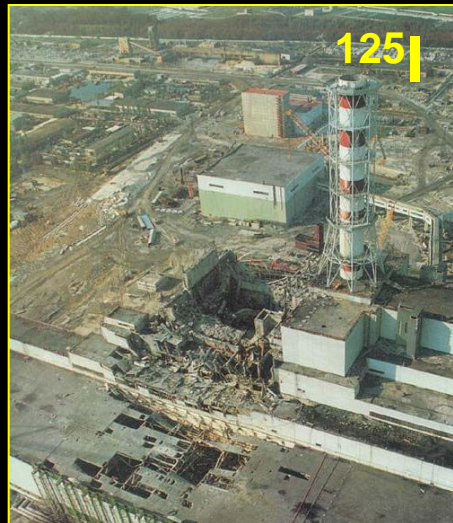
- příjem jídlm, pitím a vdechováním, přijímáno do krve více inhalací než příjmem žaludkem
- pouze malé množství přechází do krevního řečiště
- z krve deponováno v kostech, v játrech, v ledvinách a jiných částech organismu, zbytek přímo vyloučen
- zdravotní riziko pouze při příjmu do těla - rakovina kostí, tumor jater, porucha krevetvorby, karcinomy plic, pankreatu a buněk krevetvorby

Radioactive Properties of Key Iodine Isotopes						
Isotope	Half-Life	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
				Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
I-129	16 million yr	0.00018	β	-	0.064	0.025
I-131	8.0 days	130,000	β	-	0.19	0.38

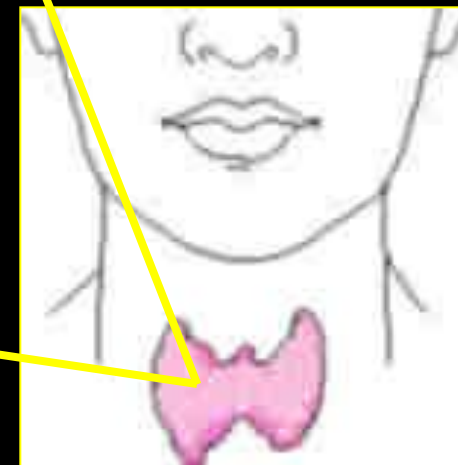
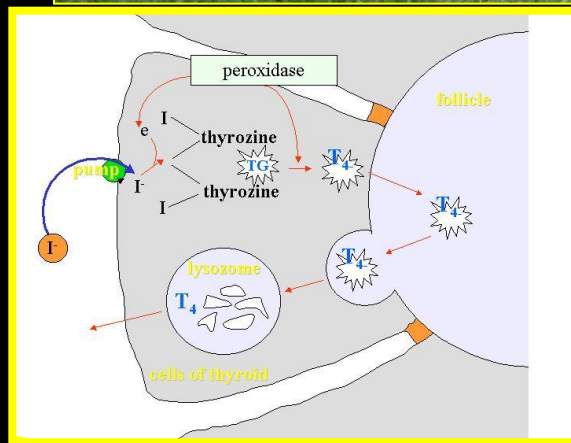
- ^{129}I produkt jaderného štěpení ^{235}U aj. (1 %)
- nízkoenergetický beta zářič (minimum gama)
- nemá komerční využití, nuklid ^{131}I v lékařství včetně monitorování tyroxinu ve štítné žláze
- výskyt v přírodě díky testům jaderných zbraní, v okolí zpracoven jaderného paliva
- velmi mobilní radionuklid, snadno se dostává do podzemních vod
- příjem lidským organismem jídlem (ovocem a zeleninou), pitím a dýcháním
- přechází do krevního řečiště z žaludku i plic
- 30 % uloženo ve štítné žláze, 20 % je rychle vyloučeno

jaderná havária

potravininy

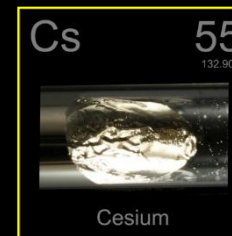

člověk

Hlavní typy rakoviny štítné žlázy

- papilární
- **folikulární**
- medulární
- anaplastická nebo nediferencovaná

PRODUKTY ŠTĚPNÉ REAKCE

Radioactive Properties of Key Cesium Isotopes and an Associated Radionuclide

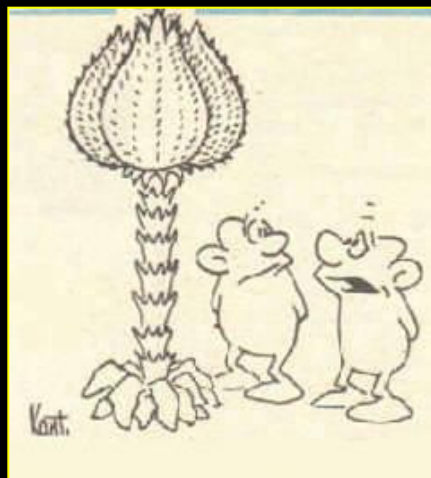
Isotope	Half-Life	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
				Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
Cs-134	2.1 yr	1,300	β	-	0.16	1.6
Cs-135	2.3 million yr	0.0012	β	-	0.067	-
Cs-137	30 yr	88	β	-	0.19	-
Ba-137m (95%)	2.6 min	540 million	IT	-	0.065	0.60

Radioactive Properties of the Key Strontium Isotope and an Associated Radionuclide

Isotope	Half-Life	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
				Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
Sr-90	29 yr	140	β	-	0.20	-
Y-90	64 hr	550,000	β	-	0.94	<

- beta zářič
- produkty štěpení ^{235}U
- ^{137}Cs i ^{90}Sr vzniká v 6 %
  - ✓ $^{137}\text{Cs} \rightarrow ^{137\text{m}}\text{Ba}$ gama zářič ($\lambda = 2,6$ min)
  - ✓ $^{90}\text{Sr} \rightarrow ^{90}\text{Y}$ vysoce energetický beta zářič ($\lambda = 64$ hodin)
- ^{137}Cs využití v brachyterapii různých typů karcinomu (ozařování v velké blízkosti)
- ^{90}Sr izotopický zdroj energie v radiotermálních generátorech elektřiny
- v přírodě rozšířeny díky atmosférickým testům jaderných zbraní
- ^{137}Cs málo mobilní, ^{90}Sr relativně mobilní, schopno pronikat do podzemních vod
- do lidského těla se dostávají jídlem, pitím a dýcháním
- hlavní příjem žaludkem, v podstatě vše absorbováno do krevního řečiště
- ^{137}Cs koncentruje se ve svalech a ^{90}Sr se ukládá v kostech
- ^{137}Cs chová se podobně jako draslík a je stejně jako on rychle vylučováno
- ^{90}Sr podobnost s vápníkem
- indukují karcinomy

226Ra

Testoval jsi tu půdu na radium ?

Radioactive Properties of Key Radium Isotopes and Associated Radionuclides

Isotope	Half-Life	Natural Abundance (%)	Specific Activity (Ci/g)	Decay Mode	Radiation Energy (MeV)		
					Alpha (α)	Beta (β)	Gamma (γ)
Ra-226	1,600 yr	>99	1.0	α	4.8	0.0036	0.0067
Rn-222	3.8 days		160,000	α	5.5	<	<
Po-218	3.1 min		290 million	α	6.0	<	<
Pb-214	27 min		33 million	β	-	0.29	0.25
Bi-214	20 min		45 million	β	-	0.66	1.5
Po-214	0.00016 sec		330 trillion	α	7.7	<	<
Pb-210	22 yr		77	β	-	0.038	0.0048
Bi-210	5.0 days		130,000	β	-	0.39	-
Po-210	140 days		4,500	α	5.3	<	<
Ra-228	5.8 yr	<<1	280	β	-	0.017	<
Ac-228	6.1 hr		2.3 million	β	-	0.48	0.97
Th-228	1.9 yr		830	α	5.4	0.021	0.0033
Ra-224	3.7 days		160,000	α	5.7	0.0022	0.010
Rn-220	56 sec		930 million	α	6.3	<	<
Po-216	0.15 sec		350 billion	α	6.8	<	<
Pb-212	11 hr		1.4 million	β	-	0.18	0.15
Bi-212	61 min		15 million	α, β	2.2	0.47	0.19
Po-212 (64%)	0.00000031 sec		180,000 trillion	α	8.8	-	-
Tl-208 (36%)	3.1 min		300 million	β	-	0.60	3.4

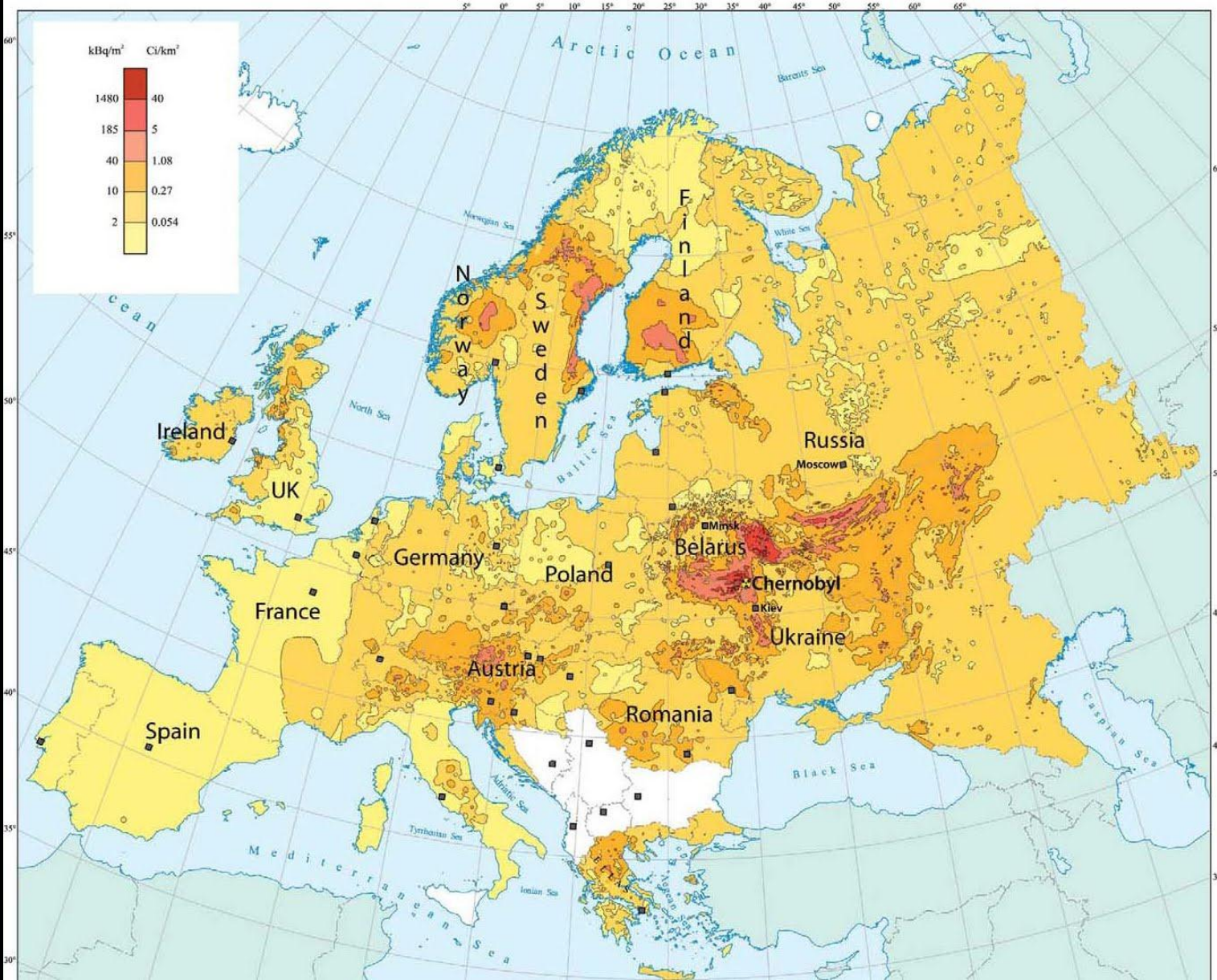
²²⁶Ra

- rozpadový produkt ²³⁸U a předchůdce ²²²Rn
- původce celé řady krátkodobých nuklidů emitujících **α, β a γ záření**
- přítomno ve všech **minerálech uranu a thoria**, hlavní kontaminant při zpracování uranové rudy
- chemické vlastnosti **podobné Ba**, metabolicky radium **podobné Ca**
- v minulosti využíván jako luminiscenční barva na hodinkách a jinde
- používáno v brachyterapii různých karcinomů
- koncentrace v rostlinách obvykle 3 % koncentrace v půdě
- Brazílské ořechy (*Bertholletia excelsa*) jsou schopny akumulovat mnohem vyšší koncentrace
- příjem rádia jídlem, pitím a dýcháním, okolo 80 % přijatého radia rychle vyloučeno z těla, zbytek do krevního řečiště
- vdechnuté radium se zdržuje v plicích několik měsíců a postupně vstupuje do krve
- ukládá se v **zubech a kostech**
- zdravotní riziko externí i interní (silné gama záření), indukce kostních sarkomů
- nebezpečí inhalace spojeno především s **²²²Rn a jeho produkty rozpadu**

KONTAMINACE

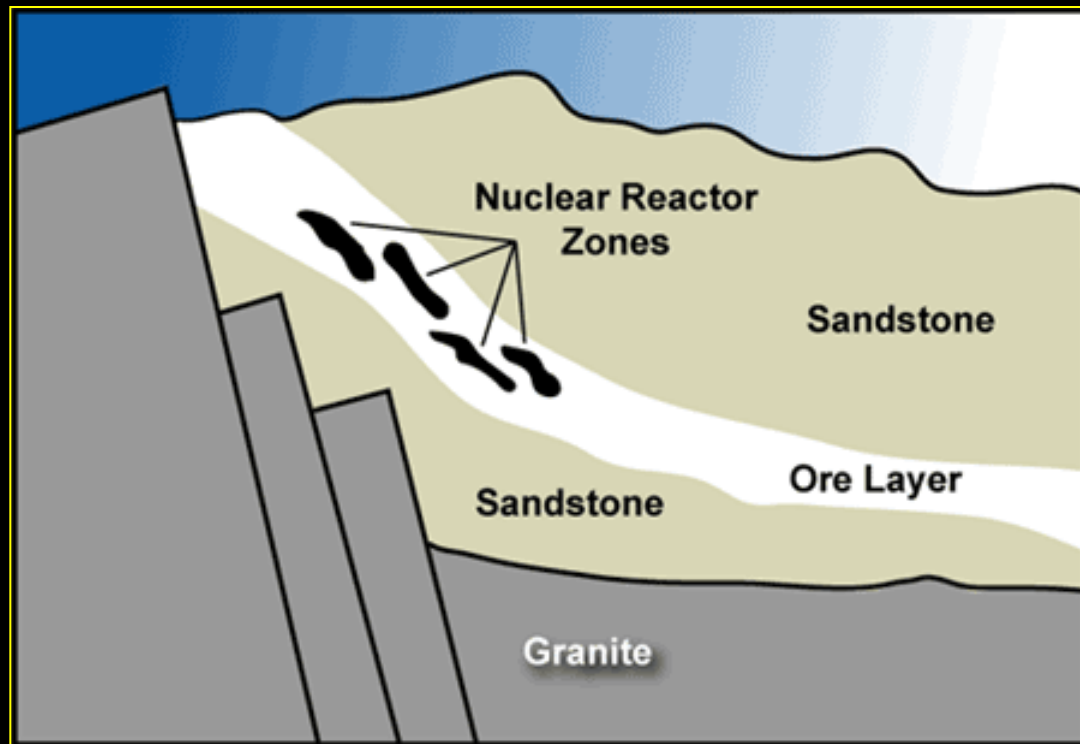

KONTAMINACE ^{137}Cs

PŘÍRODNÍ JADERNÝ REAKTOR

The uranium isotopes found at Oklo strongly resemble those in the spent nuclear fuel generated by today's nuclear power plants.

JADERNÉ HAVÁRIE VE SVĚTĚ

URANOVÁ MAPA ČR

ÚPRAVNA URANOVÉ RUDY V MYDLOVARECH

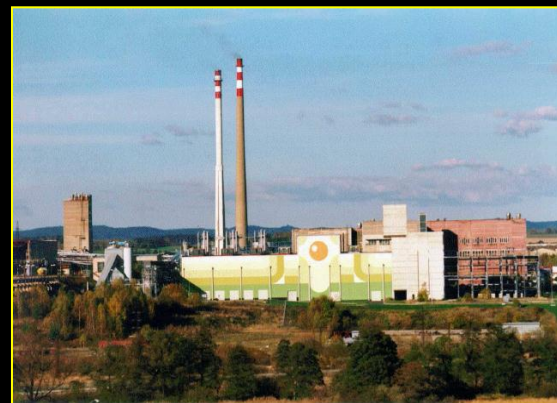
- úpravna byla v provozu v letech 1962 -1991.
- bylo zpracováno okolo 16 745 835 tun uranové rudy s nízkým obsahem uranu (0.184 %)
- uranová ruda byla zpracovávána dvěma technologiemi:
  - okolo 12 779 200 tun kyselým loužením
  - okolo 3 989 800 tun alkalickou extrakcí
- odkaliště jsou rozprostřena na území okolo 2.3298 km².

STRÁŽ

Těžba probíhala v letech 1967 až 1996. Od roku 1996 je uran exploatován jako vedlejší produkt sanace ložiska Stráž. Na ložisku bylo odvrtno 2 210 průzkumných a 7 684 těžebních vrtů. Založeno 35 vyluhovacích polí na ploše 700 ha. Plocha dobývacího prostoru je 24,1 km². Do roku 1996 vytěženo celkem 15 562 t uranu. Hloubka dobývání byla 220 m pod povrchem.

Typ vod	Množství	Hlavní a vedlejší kontaminanty
technologické roztoky ISL	2 377 400 m ³ .rok ⁻¹	pH = 0 - 1,0 U = 0,2 - 15,0 mg.l ⁻¹ ²²⁶ Ra = 2,0 - 4,0 Bq.l ⁻¹ RL = 15 000 - 60 000 mg.l ⁻¹ SO ₄ ²⁻ , Cl ⁻ , NO ₃ ⁻ , Fe, Al, Mn, Zn, Ni, NH ₄ ⁺

Podzemní vody cca 186 mil. m³ v cenomanském a 80 mil. m³ v turonském horizontu jsou kontaminovány po chemické těžbě uranu. Do podzemí bylo během těžby vtlačeno 4 100 kt H₂SO₄ (z toho 80 % zreagovalo s horninou a 800 kt je zde ve formě volné H₂SO₄), dále 312 kt HNO₃, 112 kt NH₃, 26 kt HF a 1,5 kt HCl. Sanace je řešena řízeným čerpáním a čištěním vod na stanici likvidace kyselých roztoků a neutralizační dekontaminační stanici.

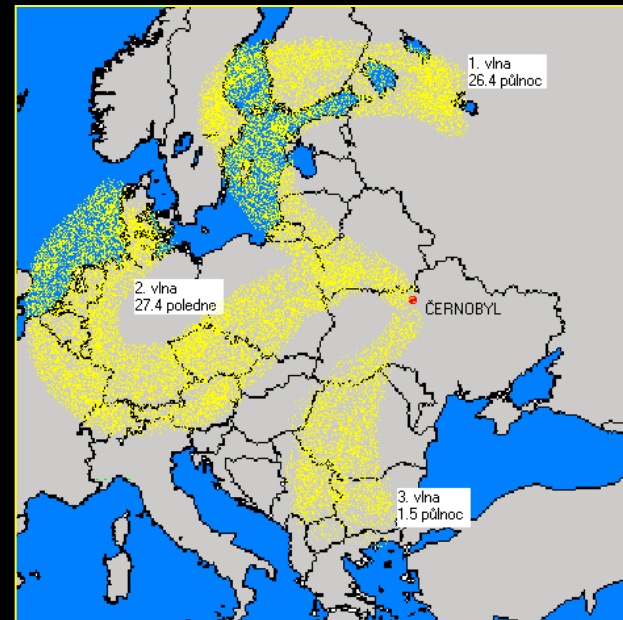
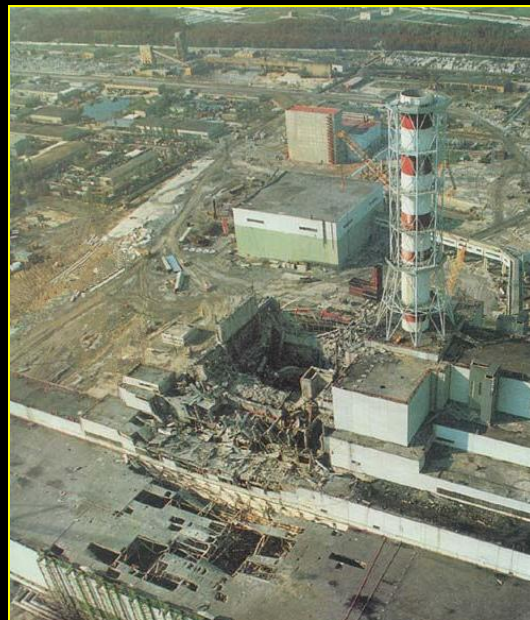
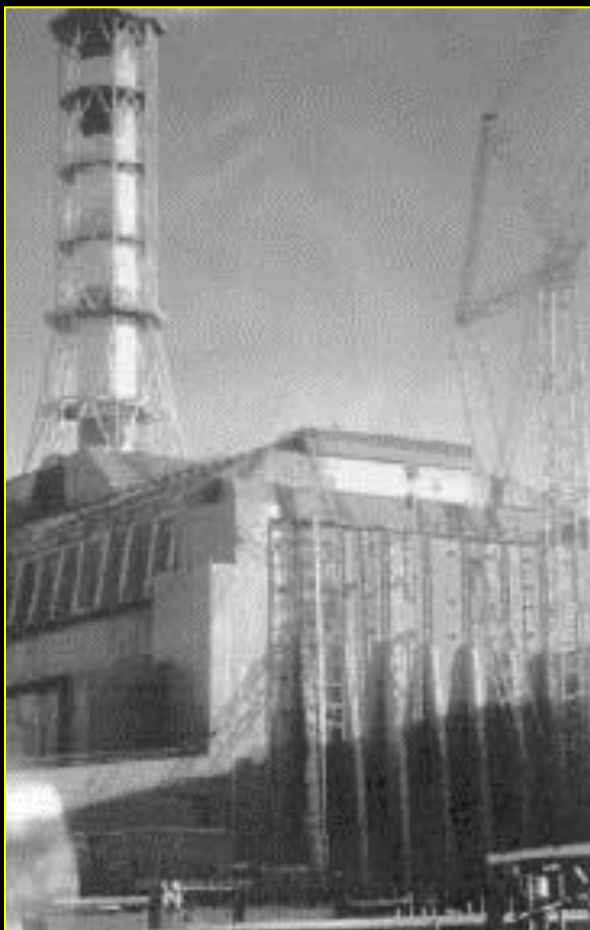
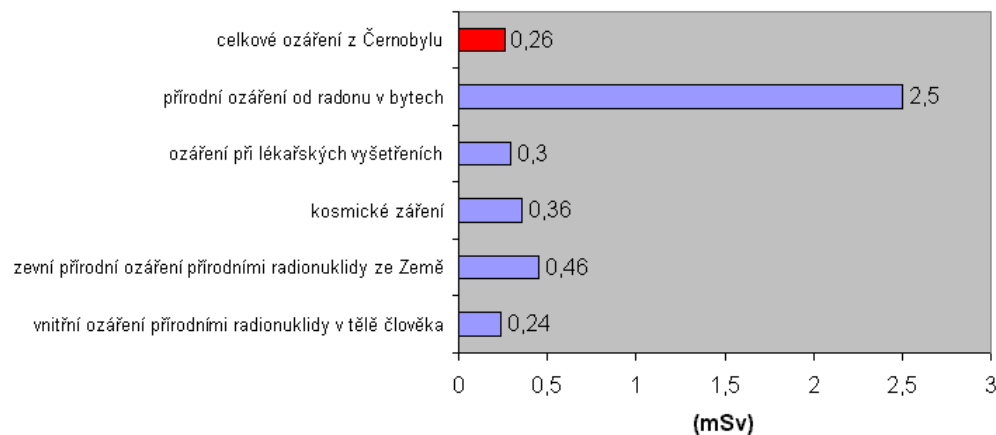

ČERNOBYL

Odhaduje se, že až 25 milionů Curie uniklo do ovzduší zvláště v podobě radioaktivních izotopů jódu a cesia a nakonec skončilo v potravinách, zvláště v mléku, masu a zelenině.

26. dubna 1986

Podíl ozáření průměrného obyvatele ČR v roce 1986

DALŠÍ JADERNÉ PRŮŠVIHY BÝVALÉ SSSR

Semipalatinsk – leží ve východním Kazachstánu. Sloužil jako hlavní **jaderná střelnice** Sovětského svazu. Odhaduje se, že zde v letech 1945-1989 bylo provedeno **475** nadzemních i podzemních jaderných explozí. Studie OSN připravená v rámci UNDP odhaduje, že zasaženo bylo více než **1 200 000 lidí**.

Tomsk-7 – leží na západní Sibiři. Probíhá zde přepracování vyhořelého jaderného paliva a separace plutonia. Poslední velká nehoda se zde odehrála v roce 1993, kdy **exploze** zničila část továrny a **rozmetala** do okolí radioaktivní **uran a plutonium**. Kontaminováno bylo **200 km²**. Radioaktivní odpady z továren v komplexu Tomsk-7 jsou vypouštěny v blízkosti osídlených oblastí. Rusko zde uvažuje o vybudování další továrny, která by zvýšila kapacity na přepracování vyhořelého paliva výhledově dováženého z jiných evropských zemí.

Majak – leží na jihovýchodním Urale. Je hlavní továrnou na výrobu plutonia a jaderných zbraní. Řada nehod i bezohledné znečišťování životního prostředí vedly k vážnému ozáření asi **270 000 obyvatel**. Majak je považován za jednu z nejnebezpečnějších a nejšpinavějších jaderných továren na světě. V budoucnu má sehrát důležitou roli při ukládání a přepracování jaderných odpadů, které se Rusko chystá dovážet na své území ze zahraničí.

Jaslovské Bohunice

22. února 1977

Jde o havárii klasifikovanou podle MAAE 4 stupněm INES. Členové obsluhy bez přerušení provozu reaktoru měnili palivové články a ve spěchu do reaktoru spustili i článek ucpaný těsnícím silikagelem. Chladicí plyn jím proto nemohl proudit a palivový článek se začal tavit. Protavila se i stěna kanálku, ve kterém byl článek zasunut, a nastal únik radioaktivní vody. Její nedostatek způsobil, že se začaly tavit další palivové články. Nakonec se jich roztavila asi čtvrtina

Three Mile Island, USA

28. března 1979

Předpokládá se, že bylo do atmosféry vypuštěno cca 2,5 miliónu curie radioaktivního plynu.

Tokai-mura, Japan

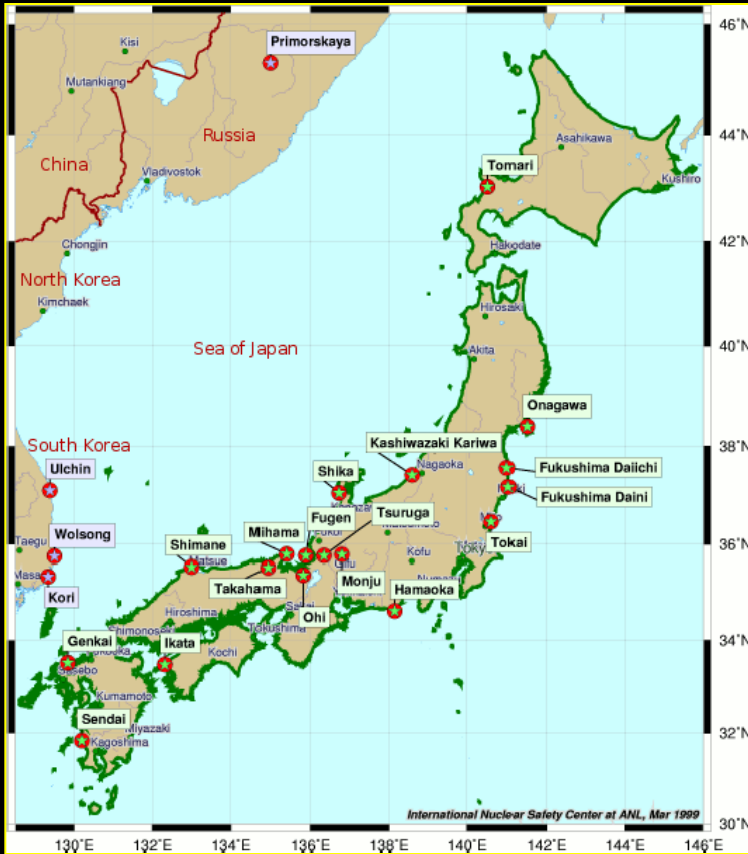
30. září 1999

Podle oficiální zprávy se spustila řetězová reakce při přesunu tekuté kyseliny dusičné s 19 % obohaceným uranem do precipitačního kontejneru. Nedodržení pracovních postupů zapříčinilo, že byli dva dělníci ozáření dávkou cca 8 Sv, tedy potenciálně smrtící dávkou, třetí dělník byl ozářen také těžce a dalších 21 osob lehce

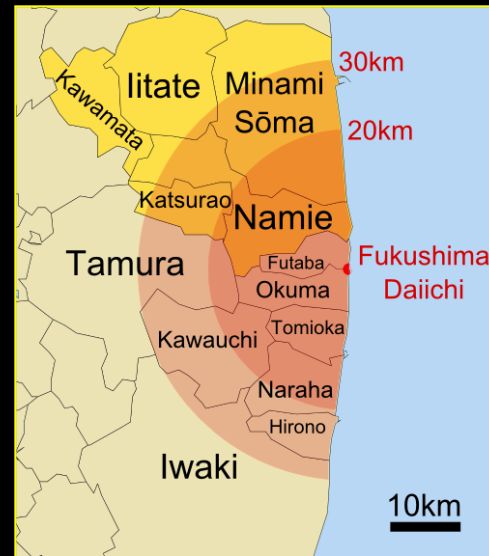
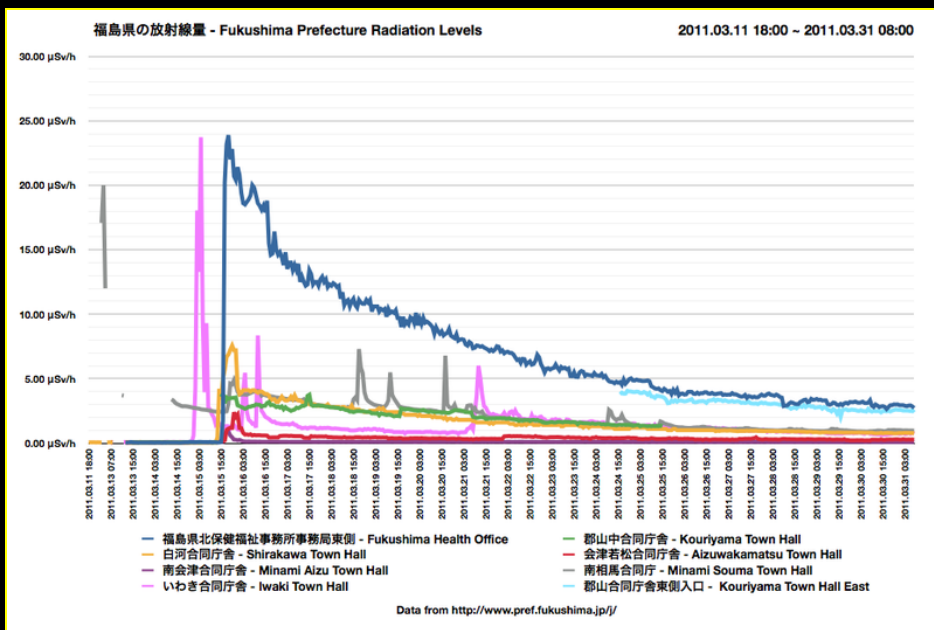

Fukushima, Japan

11. března 2011

Fukushima, Japan

Report - date	place	period of disposal	Iod-131 (TBq)		Caesium-137 (TBq)	
			from	to	from	to
2002	Chernobyl	25 April – June 1986	1 600 000	1 920 000	59 000	111 000
22 March 2011	Fukushima	12 – 15 March 2011	400 000		3 000	30 000
2 April 2011	Fukushima	12 – 19 March 2011	10 000	700 000	1 000	70 000
12 April 2011	Fukushima	11 March – 5 April	150 000		12 000	
12 April 2011	Fukushima	11 – 17 March 2011	130 000		6 100	
7 June 2011	Fukushima	11 – 17 March 2011	160 000		15 000	